

(Řecké slovo *logos* znamená slovo, řeč, rozum, myšlenka.)
 A Rétorika obsahuje *leccos*, čeho si nemůže nepovšimnout psycholog, etik, sociolog, estetik, logik a politik, poněvadž rétorika je vlastně i podle Aristotela praktickým užitiím logiky ve službách politiky. Také pedagog nalazne v Rétorice cenné posřehy a poznatky. (Překladatel o tom napsal pojednání Aristoteles pedagog, Sřrážnice, 1931.) Kromé toho Aristotela Rétorika má význam literární historický pro množství příkladů z jiných spisovatelů, básníků a řečníků. A konečně čtenář nalazne tu potvrzení pravdy, kterou myslitelé pronášejí v různém vyjádřeni, že totiž základní lidské rysy jsou stále různé od nás, protože rozum mají lidé za všech dob stejný (E. Radl), zkrátka, že lidská přirozenost je v podstatě neměnná. Proto mnohým příkladům a výroková, uvedeným v Rétorice, ač byly napsány ve IV. stol. př. n. l., rozumíme, protože to dobré i zlé, jež vyjadřují, je lidské, a tedy nám blízké.

U nás Rétorika dosud přeložena nebyla. Ani u jiných národů nebyla překládána tak často jako např. Poetika. Z minulého století jsou známé překlady A. Stahra, H. Knebela, Ruella a N. Bonfouse, u něhož je zároveň text (La Rhétorique d'Aristote traduite en français avec le texte en regard et suivie de notes philologiques et littéraires, Paris 1856).

Díkladná jsou komentovaná vydání, především E. M. Coepe, The Rhetoric of Aristotle, with a commentary, vol. I-III, Cambridge 1877, a Leonhardus Spengel, Aristotelis Ars theoricarum, Lipsiae 1897. Těchto jsem také při vykládku a překládku použil kromě spisů uvedených vředu a pro Aristotelovu estetiku důležitého spisu Karla Svobody, L'Esthétique d'Aristote, Brno 1927. Překládal jsem podle vydání Im. Bekkera, Aristotelis Rhetorica et Poetica, Beroolini 1859. Panu univ. prof. dr. Františku Novotnému děkují za laskavé půjčení z vlastní knihovny vydání A. Roemera, Ars rhetorica, Lipsiae 1898, čímž mně bylo umožněno aspoň dodatečně srovnání a oprava některých míst v překládku.

KNIHA PRVNÍ

RÉTORIKA A DIALEKTIKA. DRUHÝ ŘEČNICTVÍ A JEJICH PŘEDMĚT

1. Příbuznost rétoriky s dialektikou.

Užitečnost rétoriky. Rozdíl mezi rétořem a dialektikem

Rétorika jest protějškem dialektiky. Neboť obě se týkají takových věcí, jež sice v jistém smyslu tvoří společný předmět poznání všech lidí, ale nenáležejí žádně určité vymezené vědě. Proto se také všichni lidé v jisté míře zabývají oběma; neboť všichni | se snaží, aby až po jistou mez jednak zkoumali mínění jiných* a zastávali názor svůj, a jednak aby se dovedli hájit* a sami mohli žalovat.

Mnoho lidí to činí jednak z přirozeného nadání, nevědomě a nahodile, jednak pro schopnost, kterou získali cvikem a zvykem. Ježto je to však možné obojím způsobem, jest zřejmo, že je také možno dát k tomu návod. Vždyť je možno vědecky zkoumati, proč výsledku dosahují jak řečníci, kteří zběhlosti v řečnění nabýli cvikem a zvykem, tak | řečníci rození bez předběžného vzdělání; každý snad již uzná, že něco takového je úkolem odborné nauky.

Až do dnešní doby skladatelé učebnic řečnictví pořídili

jenom malou část odborného výkladu. Neboť pouze dokazovací prostředky náležejí k přísně teoretickému pojednání, všechno ostatní jsou jen složky vedlejší. Oni skladaatelé učebnic však nic neříkají o obecných, technických úsudcích* (*enthymémata*), | a to právě je páteří dokazování; zato se velmi obšírně obtráží tím, co k věci nenáleží. Osočování totiž, soucit, hněv a podobná důševní vzrušení netýkají se věci, nýbrž mají působit na soudce. Kdyby tedy tomu tak bylo při všech rozhodováních, jak je v dnešní době v některých | obcích, zvláště v obcích dobře uspořádaných,* neměli by vůbec nic, o čem by mluvili. Všichni totiž jsou buď toho mínění, že by to tak zákony měly naříditi, anebo se skutečně podle toho jedná a zabírají se řečníkovi v tom, aby se oddhlyoval od věci, jako je tomu na Aropagu.* A myslí to správně: neboť řečníci nemají soudce odvádět od věci tím, že její svádějí k hněvu, | nenávisťi nebo k soucitu; bylo by to totiž něco podobného, jako kdyby někdo pravítko, jehož chce použít, nejprve zkrivil.

Mimoto je zřejmo, že povinností toho, kdo vede při, není nic jiného, než aby ukázal, že věc *jest*, nebo *není*, že se *stala*, nebo *nestala*; ale to, že jest důležitá, nebo bezvýznamná, spravedlivá, nebo nespravedlivá, pokud to ovšem nevymezil zákonodávce, | má soudce poznat sám a ne se dát poučovat od sporných stran.

Nejspíše tedy náleží opravdu dobrým zákonům, aby všechno, pokud je to možné, určovaly samy a co nejméně ponechávaly rozhodnutí soudcům. Předně proto, že náleží jednoho nebo několik málo lidí lze snadněji než nalézt jich mnoho, | kteří mají zdravý rozum a schopnost dávat zákony a rozhodovat o právu a bezpráví. Za druhé zákonodárci jest výsledkem dlouho trvajících úvahy, kdežto soudní rozhodnutí se děje ihned,* takže soudcům jest obtížno, aby pokaždé správně vystihli, co jest spravedlivé a prospěšné. Nejdůležitější však jest, | že zákonodárcovo rozhodnutí netýká se zvláštního případu, nýbrž připadá budoucích a toho, co jest obecné, kdežto účastník sněmu

nebo soudce rozhoduje jenom o případech přítomných a určitých. A u nich běží již také často o lásku, nenávisť a vlastní prospěch, | takže již nejsou s to, aby dostatek vyzkoumali pravdu, poněvadž to, co jest jim osobně libé nebo nelibé, zatemňuje jasný úsudek. V ostatních věcech tedy, jak jsme řekli, ať se co nejméně čini rozhodčím soudce; to však, zda se něco stalo, či nestalo, zda bude, či nebude, jest, nebo není, | budiž ponecháno rozhodnutí soudcům. Neboť jest nemožno, aby to zákonodávce předvídal.

Je-li tomu tak, jest zřejmo, že ti, kdo určují to jiné,* stanoví pravidla jenom o tom, co k věci nenáleží, například, co má obsahovat úvod nebo vlastní pojednání[†] a každá jednotlivá jina část řeči. Neboť | nepojednávají v tom o ničem jiném než o návodu, jak by se v soudci vzbudila určitá nálada. Ale o vědeckém dokazování neučí nic, ať jenom tím se asi někdo může stát enthymématikem.*

Proto také, ať řeči k lidu a řeči na soudech náležejí téže nauce a její část, jež obsahuje řečnictví veřejné, jest mimoto ještě čestnější a politicky důležitější než | ta, jež se týká soukromých záležitostí lidí, netýkají o prvním nic, nýbrž vesměs se pokoušejí dát teoretický návod k řečnictví soudnímu. Neboť ve veřejné řeči méně záleží na tom šířit se o tom, co k věci nenáleží, a veřejné řečnictví jest méně úskočné než řečnictví soudní, ježto se ve větší míře týká společných zájmů. Neboť tu soudce | soudí o věcech, jež jsou jeho vlastní záležitostí, takže není třeba nic jiného než dokázat, že se věc má tak, jak tvrdí poradce. V soudních řečech to však nestačí, nýbrž záleží na tom, aby se získal posluchač; neboť rozhodnutí se týče cizích zájmů, takže posluchači, podléhající své náklonnosti a poslušající, podle přízně prokazují ji těm, kdo vedou při, | ale vpravdě nesoudí. Proto také, jak jsme řekli již nahoře, zákon na mnohých mistech zakazuje odchylovati se v řeči od věci. Ale u veřejného řečníka toho dbají dostatečně sami soudcové.

Je zřejmo, že opravdu vědecká rétorika zabývá se odvod-

5 nováním. | Odůvodňování pak jest druhem důkazu – neboť nejvíce byváme přesvědčeni tehdy, když něco pokládáme za dokázané; řečnický důkaz jest však obecným úsudkem (*enhy-ména*) a ten jest, prostě řečeno, nejvlastnějším dokazovacím prostředkem. Enthýména pak jest druhem sylogismu a o všech sylogismech | bez rozdílu pojednávat jest úkolem dialektiky buď celé, nebo její určité části. Z toho vyplývá, že ten, kdo jest nejvíce schopen, aby zkoumal, z kterých složek a jakým způsobem sylogismus vzniká, jest asi také především enthy-matikem, doveđe tvořit obecné úsudky, seznámi-li se jen ještě s tím, jakého druhu jsou věci, jimiž se obecné úsudky zabývají a čím se rozlišují od logických sylogismů. Neboť je to těž

15 | a zároveň lidé od přirozenosti mají s dostatek nadání pro to, co jest pravdivé, a tak ve většině případech vystihují pravdu. Proto schopnost podle obecných představ vystihnout* to, co je obecně uznáváno, jest také vlastností toho, kdo doveđe pravdu sám nalézt.

Je tedy zřejmo, že ostatní rétorové pojednávají jenom o tom, co k věci nenáleží, | a proč se věnovali více řečnickví soud-nímu.

Rétorika jest však užitečná, poněvadž předně pravda a spravedlnost svou podstatou jsou mocnější než jejich opak. Jestliže tedy rozhodnutí nedopadne tak, jak náleží, je to nutně naší vinou,* podlehnou-li obě; a to zasluhuje pokárání. Za druhé, i když | ovládáme nejpřesnější vědu, není snadno s její pomocí přesvědčit řeči některé lidi. Neboť vědecký způsob pojednání jest věci soustavného výkladu; a ten je tu nemožný,* tu jde nutně o to, aby se prostředky, jak působit na mínění, a důvody získaly pomocí toho, co je obecně stoznamitelné, jak jsme řeč-těba, | abychom byli s to hájit protěbné názory tak, jako v sylo-gismech,* ne abychom oběho upotřebili – neboť nemá se půso-bit na mínění v tom, co je špatné* –, nýbrž aby nezůstalo skry-

to, jak to je, a pak, kdyžby někdo jiný užíval takových důvodů v neprospěch spravedlivé věci, abychom její mohli vyvrátit.

Z ostatních nauk tedy žádná nehleďí závěry dokázat opak, pouze dialektika | a rétorika to činí; neboť obě se stejně zabývají protikladnými tvrzeními. Avšak není tomu stejně s před-ší svou přirozenou povahou lze také vždycky, prostě řečeno, zvláštním, aby bylo hanbou pro tělo, kdybychom si sami nedo-vedli pomoci, | ale aby nebylo hanbou, kdybychom to nedo-vedli řeči, jež je přece mnohem spíše darem vlastním člověku než užívání těla.

Jestliže by se však poukazovalo na veliké škody, jež by někdo mohl přivodit nesprávným užíváním řečnické schopnosti, dá se to říci vesměs o všech přednostech, vyjma | ctnost, a přede-vším se to týká těch nejužitečnějších, jako tělesné síly, zdraví, bohatství a umění vojevůdcovského. Neboť užívá-li jich někdo správně, může způsobit největší prospěch, jako nesprávným užíváním může natropit nejvíce škod*.

Je tedy zjevnou, že se rétorika neomezuje na jeden určitý rod předmětů, nýbrž že se podobá dialektice a že jest užitečná, | a mimoto, že jejím úkolem není přemlouvání, nýbrž aby dbala toho, co jest v každé jednotlivé věci přesvědčivé, jako je tomu ve všech ostatních vědách (*technai*). Neboť ani lékařství nemá cílem, aby učinilo zdravým, nýbrž aby v mezích možnosti k tomu cíli vedlo. Vždyť i to náleží k jeho působnosti, aby správným způso-bem sloužilo také těm, kdo nemohou dosíci plného zdraví.

Konečně jsme viděli, že úkolem rétoriky jest, abychom poznali, co je skutečně přesvědčivé i co je přesvědčivé jenom zdánlivě; zrovna jako v dialektice běží o skutečný i zdánlivý sylogismus; neboť sofistický sylogismus* čili klamný úsudek netkví v schopnosti, nýbrž v úmyslu.* Rozdílní jest jenom v tom, že zde, v rétorice, bude vždy řečnickem jeden z hlediska vědec-kého poznání, druhý z hlediska svého úmyslu, | kdežto tam

každý může být sofistou jenom z hlediska úmyslu, ale dialektikem nikoli z hlediska úmyslu, nýbrž pouze z hlediska schopnosti.

Pokusme se však promluvit právě o návodu k řečnictví, jak a pomocí kterých prostředků budeme moci dosáti vyřčeného cíle. Uřčeme tedy opět předem výměr rétoriky a potom pojednejme o ostatním.

2. Důkazy. Povaha řečnickova a city posluchačů.

Enthyémata a příklady

25 Řekněme, že rétorika jest schopnost vypořizovat možnou přesvědčivou stránku každé jednotlivé věci.* Neboť to není úkolem žádné jiné vědy. Z ostatních věd totiž každá jest schopna působit a přesvědčovat ve svém vlastním oboru, například lékařství v tom, co jest zdravé a co nemocné, geometrie v poměrech | prostorových veličin, aritmetika v poměrech číselných, a podobně ostatní umění a vědy. Avšak rétorika podle mého mínění jest umění, jež je s to takřka v každém daném případě vystihnout, co je přesvědčivé. Proto také tvrdíme, že její vědní obor není omezen na zvláštní rod předmětů.

35 Dokazovací prostředky jsou jednak neumělé, přirozené,* jednak umělé. Neumělými nazývám vesměs ty, jež jsme nepřipravili my, ale jež jsou již předem dány, například svědkové, příznání při vyšetřování, listiny apod.; k umělým náležejí ty, jež mohou být připraveny podle vědeckých pravidel a námi. A tak oněch prvních je třeba jenom užívat, kdežto ty druhé musíme sami vynalézt.

1356e Dokazovacích, přesvědčovacích prostředků, jež se působí řečí, jsou tři druhy; buď totiž tkíví v řečnickové povaze, nebo ve způsobu, do jakého rozpoloženi uvede posluchače, anebo konečně v řeči samé, která je působí tím, že je buď dokazuje, nebo se zdá, že je dokazuje.

Povahu řečnickovou se působí, je-li vylišení řeči takové, že řečníka učiní hodnověrným; neboť mravně dobrému muži věříme více a dříve jako vůbec ve všech věcech, tak zvláště tam, kde není možná naprostá přesnost a jistota, ale je možná pochybnost. Avšak i toho účinku musí být dosaženo řečnickým výkonem a | nemůže být výsledkem mínění, jež máme předem o řečnickovi, jaký jest. Neboť není tomu tak, jak někteří reťikové řečnictví míní, kteří řečnickovu poctivost nepočítají k umění, jež by mělo vliv na přesvědčivost, nýbrž je to, abychom tak řečli, mravní povaha, jež téměř nejvíce rozhoduje, pokud se týče víry.

15 Za druhé rozpoložením posluchačů se působí, vzbudí-li se v nich řeči určitý cit. | Neboť se nerozhodujeme stejně, máme-li zármutek, nebo radost, jsme-li zaniceni láskou, nebo plni nenávisti; a pouze k tomu cíli také, jak jsme řečli, zařizují svůj výklad dnešní teoretikové řečnictví. O tom tedy jednotlivě promluvíme obšírněji, až budeme pojednávat o citech.

20 Řečí se konečně vzbuzuje víra posluchačů, kdykoli z toho, co je v každé jednotlivé věci přesvědčivé, ukážeme něco jako pravdivé, | anebo také jenom, aby se tak jevilo.

25 Ježto tedy přesvědčovací prostředky mají původ v těch věcech, je zřejmo, že ty tři věci* náležejí k působnosti toho, kdo je schopen učinit závěry, vyzkoumat a poznat mravní povahu a přednosti a za třetí rozumět citům, co každý jest a jaký jest, z čeho vzniká | a jak. A tak skutečnost ukazuje, že rétorika jest, abychom tak řečli, druhem odnože dialektiky a nauky, jež pojednává o mravních povahách a kterou plným právem jest nazývati naukou politickou.* Proto se také rétorika a její pěstitelé skrývají pod podobou politiky* jednak z nedostatku vzdělání, jednak | z chlubnosti nebo i z jiných lidských důvodů. Jak jsme totiž řečli hned na začátku, jest částí a obrazem dialektiky; neboť ani jedna, ani druhá není takovou vědou, že by se týkala určité vymezeného vědního oboru a jeho podstaty, nýbrž obě jsou jenom druhem schopnosti opatřiti důvody.

35 Tím je tedy asi dost pověděno o jejich významu a o jejich vzájemném poměru.

1356e S přesvědčovacími prostředky, jež se získávají skutečným nebo zdánlivým dokazováním*, je tomu zrovna tak, jako i v dialektice. Je to totiž buď návod nebo syllogismus anebo zdánlivý syllogismus, neboť příklad jest návodem a entymémata syllogismem, zdánlivé entyméma zdánlivým syllogismem.

5 | *Entymématem* nazýváme řečnický úsudek, příkladem řečnický návod. Všichni řečníci získávají přesvědčovací prostředky tím, že uvádějí buď příklady nebo entymémata, jiného druhu není. A tak je-li skutečně naprosto nutno, aby každý, kdo chce něco dokazovat, čínil to buď syllogismem nebo návodem – je nám to jasné | již z *Analytik** –, musí také obojí být totožné s oním jedním i druhým. Jaký je však rozdíl mezi příkladem a entymématem, je zřejmo z *Topik**. Tam jsme totiž již dříve pojednali o syllogismu a o návodu a řekli jsme, že předně tam je to návod a tu příklad, když dokazujeme na mnoha podobných | případech*, že se něco má tak a tak, a za druhé, že tam se to nazývá syllogismem a tu entymématem, když se ukazuje, že za jistých daných předpokladů něco jiného buď vůbec nebo zpravidla vyplývá proto, že ony předpoklady právě jsou dány.

20 Je zřejmo, že každý z obou druhů věřejného řešení má svou hodnotu; | neboť, jak jsme řekli již v *Metodice**, je tomu podobně také tu. Jeden způsob řešení jest totiž zaměřen především na příklad, druhý na entyméma, a řečníci jsou rovněž jednak paradiigmatiky, uvádějí příklady, jednak entymématicky*, užívají entymémat. Přesvědčivé jsou tedy neméně řeči, jež uvádějí příklady, ale více znepokojují | řeči, užívající entymématu.

30 O důvodu toho u obou a o způsobu, jak se jich má užívat, promluvíme později, teď se však pokusme určit spíše pouze věc.

Je to totiž tak, že to, co jest přesvědčivé, je přesvědčivé pro někoho, a sice že přesvědčivé a hodnověrné jest buď bezpro-

středně samo sebou, nebo teprve tím, že, jak se zdá, jest dokázáno něčím, co samo sebou zasluhuje víry. | Žádná věda a umění však nepřihlíží k jednohlavně*, jako například lékařství k tomu, co je zdravé pro Sókrata nebo Kalliu, nýbrž k tomu, co je zdravé pro člověka tak a tak utvářeného nebo pro lidi tak a tak utvářené – neboť to je zvláštnost vědy, kdežto jednohlavnina jest něčím neomezeným a nemůže být předmětem vědy. A tak ani rétorika nebude uvažovat o obyčejném mínění jednohlavnice, například Sókrata nebo Hippia, nýbrž lidí takových a takových, | zrovna jako dialektika. Neboť ani ta netvoří závěry z toho, co se namane – vždyť i lidem blouznivým leccos napadá –, nýbrž z toho, co potřebuje odvodnění, kdežto rétorika vychází od | toho, co již bývá předemtem porady.

Její oblasti jsou však věci takového druhu, o kterých se radíme a o nichž není žádné soustavné vědy, a jejími posluchači jsou lidé, kteří nejsou s to, aby najednou přehlédlí mnohost o věcech, | jež, jak se zdá, mohou být tak nebo jinak. Neboť o věcech, jež se nemohou dít jinak nebo jinak být nebo se mít, neradí se nikdo, pokud je pojímá v tomto smyslu, vždyť by mu to nic neprospělo.

Závěry a důsledky se mohou vyvozovat jednak ze závěrů dřívějších, jednak sice z vět, jež nejsou výsledkem závěrů, ale jež samy vyžadují úsudkového | postupu, poněvadž nejsou obecně uznaným míněním. Co se týče prvního druhu, je pro posluchače nutně nesnadno pro dlouhou řadu je sledovat – neboť se předpokládá, že ten, kdo má rozhodovat, je prostý muž –; závěry druhého druhu však nejsou přesvědčivé, poněvadž nejsou odvozeny z nepopřemných a obecně uznaných pravd. Proto se entymématu a příkladu musí užit pro věci, jež většinou mohou být | také jinak – a to příkladu jako návodu, entymématu jako syllogismu –; a za druhé musí se skládat z několika málo vět, v mnoha případech dokonce z méně vět než první syllogismus*. Jestliže totiž něco z toho jest obecně známé,

nemusí je řečník vůbec teprve říci, neboť posluchač si je sám přimyslí. Například, aby se řečlo, že Dórieus zvítězil v závodě poceteném věncem, | stačí jen říci, že zvítězil v olympijských hrách; není již třeba přidávat, že vítěz v Olympii byvá věncem, poněvadž to každý ví.

Ježto však řečnické úsudky jenom zřídka byvají odvozeny z naprosto nutných vět – neboť to, o čem se má rozhodovat a uvažovat, může ve většině případech býti také jinak; vždyť to, co lidé konají, | jest předmětem porady a úvahy, všechno lidské konání náleží však k oblasti právě jmenované a skoro nic z toho do kategorie nutnosti –, a ježto se dále na to, co se většinou přihází a je možné, musí usuzovat z toho, co je podobné, jako na nutné z nutného – i to je nám známo z *Analytik* –, | je zřejmo, že to, z čeho se tvoří enthyémata, | jednak sice jest nutné, jednak však z největší části bývá skoro zpravidla. Neboť řečník tvoří enthyémata z toho, co je pravděpodobné a z největších známek, * takže jedno i druhé musí odpovídati oněm nahorč. Pravděpodobně totiž jest, co se stává zpravidla, ale ne | prositě, jak někteří vymezují, nýbrž jenom to, co v oblasti věcí, jež mohou býti také jinak, má se k předmětu, vzhledem k němuž jest pravděpodobné, | tak, jako obecné k zvláštnímu; jedna část největších známek má se tak, jako zvláštní k obecněmu, druhá část jako obecné k zvláštnímu. Ta část, jež má povahu nutnosti, nazývá se důkazným znakem, kdežto druhá část, jež té povahy nemá, nemá zvláštního jména. | jež by označovalo její druhový rozdíl.

Nutným nazývám to, z čeho se tvoří úsudek, závěr. Proto také známka (*semeion*), která má tuto vlastnost, jest důkazným znakem, průkazem (*tekmerion*); neboť kdykoli řečník věří, že nemůže býti vyvráceno, co řekl, věří, že uvádí znak, jímž věc jest dokázána a přivedena ke konečnému závěru; vždyť slovo „tekmar“, od něhož je utvořeno *tekmerion*, v staré řeči znamená totiž, co *peras* (konec, mez). | Příkladem známek toho druhu, jež se mají jako zvláštní k obecněmu, jest, když někdo za znám-

ku toho, že moudří lidé byvají spravedliví, uvede, že Sókratés byl moudrý a zároveň spravedlivý. To je tedy sice známka, kterou však lze vyvrátit, i když je pravdivé, co bylo řečeno; neboť se z toho nedá vyvodit závěr. Ale nutně důkazné by bylo, kdyby někdo | jako známku toho, že člověk je nemocen, uvedl: „Má horečku.“ Nebo kdyby řekl: „Žena porodila, poněvadž má mléko.“ Pouze tento druh známek jest důkazným znakem, neboť jenom takový, je-li pravdivý, nelze vyvrátit.

Avšak známkou toho druhu, jenž se má jako obecné k zvláštnímu, jest, když někdo třebaž řekne: „Známkou toho, že tento člověk má horečku, jest, že rychle dýchá.“ Ale i to lze vyvrátit, | třebaž uvedená známka je pravdivá; neboť rychle může dýchat i ten, kdo nemá horečku.

Tim by tedy i teď bylo vysvětleno, co jest pravděpodobnost, co známka a důkazný znak a v čem se liší; jasněji však o těch třech pojmech a o důvodu, proč se z některých dají tvořit závěry, z jiných nikoli, bylo pojednáno v | *Analytikách*.*

O příkladu jsme již promluvíli, že je návodem a jakými předměty se zabývá. Není tu však poměr části k celku, ani celku k části, ani konečně celku k celku, nýbrž části k části, podobného k podobnému; kdykoli obojí náleží k témuž rodovému pojmu, jedno však jest | známější než druhé, je to příklad. Tak třeba, když se řekne: „Dionýsios, požaduje tělesnou stráž, záludně pomýšlel státi se tyranem, neboť i Peisistratos předtím v témž úmyslu požadoval tělesnou stráž, a když se mu jí dostalo, stal se tyranem, a rovněž Theagenés v Megarē.“* Zkrátka všichni, o nichž se to ví, stávají se příkladem pro případ Dionýsia, o němž se ještě neví, | zda snad k tomu cíli klade svůj požadavek. Všechny ty příklady však spadají do téže všeobecné věty: Kdo záludně pomýšlí na tyranii, žádá tělesnou stráž.

Je tedy řečeno, z kterých složek se skládají přesvědčovací prostředky, jež, jak se zdá, mají důkaznou platnost.

V enthyématech jest však velmi důležitý rozdíl, který skoro všemni rétorzy zůstal zcela nepovšimnut a který se rovněž

vyskytuje mezi závěry v dialektické vědě. Jedna jejich část
5 | totiž náleží zrovna tak rétorice, jako v dialektice usuzování;
druhá však náleží do oblasti jiných věd a schopností, které jed-
nak již takovými bývají, jednak však ještě jako takové nebý-
vají pojímány a nebývá o nich tak pojednáváno. Proto řečníci
v takových případech bývají posluchačům jednak nesrozumni-
telní, jednak přecházejí v jistém způsobu od jedné věci k dru-
hé, když se chtějí pouštět do podrobností.

10 | Tato zmínka však bude zřejmější, | rozvinu-li ji obšírněji.

Chci totiž říci, že dialektické a řečnické sylogismy jsou ty,
jež se vztahují k takovým předmětům, které podle našeho úce-
ní náležejí k obecným hlediskům (*topoi*),* podle nichž věc může
být pozorována a předmět projednáván.

Obecná hlediska se totiž týkají předmětů práva, fyziky, poli-
tiky* a mnoha jiných předmětů různého druhu, jako například
poměru „více“ a „méně“, neboť z tohoto hlediska je možno
15 | tvořit zrovna tak | sylogismus, jako entyméma o předmětech
práva nebo fyziky nebo o čemkoli jiném, ač tyto předměty
jsou druhově různé. Vlastní jsou však všechna ta hlediska, jež
se odvozují z takových vět, které náležejí jenom jednotlivým
druhům a rodům. Např. v oboru fyziky jsou věty, z nichž nelze
vyvodit žádný obecný úsudek a žádný závěr pro předměty eti-
ky, | a zrovna tak v této jsou zase věty, z nichž to nelze uči-
nit vzhledem k předmětům fyziky; a podobně je tomu tak ve
všech oborech.

Ony první závěry neučiní ovšem nikoho rozumným v ně-
jakém vědním oboru, neboť vůbec nemají co činit s jeho urči-
tým obsahem. O posledních jest však možno říci, že čím lépe
řečník dovede vybrat své věty, tím spíše sevedomky přivede
25 | k jinému vědění, různému od dialektiky a | rétoriky. Neboť
přihodí-li se, že přijde řeč na vlastní počátky, nebude to již
dialektika nebo rétorika, nýbrž věda, jejíž počátky řečník má
na mysli.

Ve skutečnosti se však většina entymémat tvoří z posled-

ního druhu, tj. z toho, co jest čistěčné a vlastní méně z toho,
co jest obecné. Jako tedy v *Topikách*, tak i tu u entymémat je
třeba rozlišovat | druhy a obecná hlediska, z nichž se mají brát.
30 | Druhy nazývám vlastní důvody, jež se omezují na jednotlivý
obor předmětů, obecnými hledisky však věty, jichž lze užít
společně pro všechny. Promluvme dříve o druhích. Předně však
stanovme druhy rétoriky, | abychom, až probereme, kolik jich
jest, mohli určit jejich základní složky.

35

3. Tři druhy řečnictví

Řečnictví se dělí na tři druhy; neboť zrovna tolik je také skupin
posluchačů řečí. K řeči náležejí totiž tři složky, předně řečník,
za druhé | předmět, o němž řeční, a za třetí ten, k němuž řeční;
tento, totiž posluchač, jest cílem řeči.

1358^b

Posluchač jest pak nutně buď jenom divákem nebo je posu-
zovatelem a rozhoduje buď o tom, co se stalo, nebo o tom, co
se má státi. Rozhodím o tom, co se má státi, | jest např. člen
5 | sněmu, o tom, co se stalo, soudce, a konečně ten, kdo posuzuje
řečnickovu schopnost, jest neúčastným posluchačem.

A tak jsou nutně tři druhy řečí, jež řečníci pronášejí, druh
poradní,* soudní a slavnostní. Podstatnými složkami porady
jest povzbuzení a zrazování, neboť vždycky jedno nebo dru-
hé činí jak poradi v záležitostech soukromých, | tak řeční-
ci v záležitostech veřejných. K soudnímu druhu náleží žaloba
a obhajoba; neboť buď to nebo ono nutně činí, kdo vede spor.
V slavnostním druhu konečně jde buď o chválu nebo hanu.

10

Co se týče času, o němž v každém druhu běží, náleží řečníko-
vi v poradě budoucnost – neboť jsou to budoucí věci, | v nichž
radí buď povzbuzuje nebo zrazuje – řečníkovi na soudu však
minulost – neboť vždy jde o skutky, jež se staly a jež z jed-
15 | noho jsou předmětem žaloby, u druhého obhajoby. Konečně
v slavnostním druhu jest sice nejdůležitější přítomnost, neboť

15

každý chválí nebo haní to, co jest, ale často k tomu přibírá i to, co se stalo, | vzpomínáje na to, a budoucnost, když se jí předem domýšlí.

Cíl každého toho druhu řeči jest jiný. Poněvadž jsou tři druhy, jest také trojí cíl. Poradní druh má cílem prospěch a škodlivost; neboť poradce radí k něčemu lepšímu a zrazuje od něčeho horšího a všechno ostatní se zřetelem k tomu přibírá | jenom jako pomocný prostředek, ať je to právo nebo bezpráví, čest, jež jest krásná, nebo nečestnost, jež jest osklivá. Soudnímu druhu řečnickví jest však cílem právo a bezpráví, všechno ostatní je i tu přibíráno jako pomocný prostředek. Konečně pro řečníky, kteří chválí a haní, je cílem čest a nečestnost a všechno ostatní i oni vztahují jenom na ně.

30 Známkou toho, že | pro každého účelem je to, co jsme uvedli, jest, že by se mnohdy nepřeli o jiné, např. obžalovaný se nebude přit, že se věc nestala a že nezpůsobil žádnou škodu; avšak nikdy asi neuzná, že čini bezpráví, vždyť by pak nebyla nutná pře. Podobně se i radící řečníci často ochotně vzdají všeho jiného, ale nikdy | nepřiznají, že by bylo nevýhodné, k čemu radili, nebo že zrazovali od něčeho, co by bylo prospěšné. Nestarají se však často vůbec o to, že je nespravedlivé zotročovat své sousedy a lidi, kteří se ničím neprovinili. A podobně i řečníci, jejichž cílem je chvála a hana, nepřihlížejí k tomu, | zda někdo vykonal něco prospěšného nebo škodlivého, ba leckdy přičítají mu to k chvále, že nedbal svého vlastního prospěchu a vykonal něco krásného a slavného. Tak např. chválí Achillea za to, že, i když mohl žít, dal se za svého přítele Patrokla do boje, ačkoli věděl, že musí zemřít. | Pro něj však smrt byla nečím krásnějším, kdežto život byl pro něho jenom výhodou.

Z toho, co jsme řekli, je zřejmo, že předně jest nutno osvojit si pro každý druh řeči důvody, to jest důkazné znaky, pravděpodobnosti a známky, neboť to jsou řečnické důvody. Neboť jako vůbec sylogismus skládá se z důvodů, tak entyméma 10 | jest sylogismus skládající se z uvedených důvodů.

A za druhé, poněvadž je nemyslitelné, že to, co je možné, bylo nebo bude vykonáno, nýbrž jenom to, co je možné, a poněvadž ani není myslitelné, že jest vykonáno, co se nikdy řečník radící, tak soudní | a slavnostní mít po ruce důvody pro to, co je možné a nemožné,* a pro to, zda se něco stalo či nestalo, bude či nebude.

Ježto pak konečně každý, ať chválí nebo haní, radí nebo zrazuje, žaluje nebo hájí, snaží se dokázati nejen úkoly uvedené nahoře, nýbrž také to, co | je dobré nebo zlé, čestné nebo nečestné, spravedlivé nebo nespravedlivé buť o sobě, nebo srovnává-li se mezi sebou, jest velké nebo malé, jest jasno, že řečník musí mít po ruce důvody také pro velikost a nepatrnost a pro to, co je větší a menší, a to jak vůbec, tak vzhledem k jednotlivému případu, např. co je | větší nebo menší dobro, bezpráví nebo správné jednání a podobně i pro všechno ostatní.

25 Tím jsme tedy pojednali o tom, o kterých věcech je třeba nutně mít důvody. Dále musíme promluvit zvlášť o každém druhu, např. o tom, co je předmětem porady, co řečí slavnostních a za těch čeho se týká druh soudní.

4. *Poradní druh řečnickví. Předmět porady v obci*

Předně tedy je třeba zmínit se o tom, která dobra nebo zla 30 byvají předmětem rady toho, kdo radí, poněvadž to nejsou všechna dobra a zla dohromady, nýbrž jenom ta, jež se mohou přihodit nebo také ne. Ale ta, jež buť již nutně tu jsou nebo nastanou, anebo není možno, aby byla nebo nastala, nemohou býi předmětem porady. Ba ani ne všechno, co náleží do rozsa- hu toho, co je možné; | neboť zdvojem některých dober, jichž se nám může dostatí nebo také ne, jest jednak příroda, jednak příznivá shoda okolností, o nichž porada nijak neprospívá. Ale ta, o nichž se radíme, jsou zřejmě taková, že se přirozeně dají 35

1359e uvést na nás samy a že počátek jejich vzniku jest v naší moci; neboť | uvažujeme jenom tak dlouho, dokud nenalezneme, zda něco můžeme či nemůžeme vykonat.

5 Vypočítat pak přesně v jednotlivostech a rozdělit v druhy předměty, o nichž lidé obvycejině jednájí, a mimoto zkoumat, pokud je možno platně o tom stanovit | pravdivá určení, nepokládám v této chvíli za nutné; předně proto, že to nenáleží rétorice, nýbrž nauce, jež více má základ v rozumovém myšlení a jest více zaměřena k pravdě,* a za druhé, poněvadž rétorice stejně bylo přiděleno mnohem více látky, než náleží jejímu vlastnímu oboru. Neboť je skutečně pravda, co jsme řekli již dříve, že se totiž rétorika skládá jednak | z vědy analytické a jednak z vědy politické, jež jedná o povahách, o mravech, a že se kromě toho podobá jednak dialektice a jednak sofistice.

15 Jakmile se však někdo snaží vylicít dialektiku nebo rétoriku nikoli jako schopnosti, nýbrž jako vědy, seife nepozorovaně vším, co přidává, jejich zvláštní ráz, | poněvadž tím, že pokračuje jejich hranice, upravuje je na nauky o určitém věcném obsahu a nikoli jenom o určitých druzích řeči.

Přesto však i na tomto místě promluvíme o všem, co vysvětliti prospívá, kdežto přesnější zkoumání ponechává se nauce politické.

20 Bývá totiž téměř pět věcí, o nichž se hlavně každý radí a o nichž | mluvívají poradní řečníci. Jsou to důchody, válka a mír, dále obrana země, vývoz a dovoz a zákonodárství.

25 A tak kdo chce radit o důchodech, musí znát, které a jak velké jsou příjmy obce, | aby se mohl přidat příjem, který je vynechán, a ten, jenž je příliš malý, aby se mohl zvýšit. Za druhé musí znát všechna vydání obce, aby se mohlo odstranit vydání, jež je zbytečné, a to, jež je příliš veliké, aby se mohlo zmenšiti. Neboť bohatšími se nestáváme jenom tím, že přidáváme k tomu, co máme, nýbrž také tím, že omezujeme | svá 30 vydání. Těmto věcem však nelze porozumět pouze zkušeností ve vlastní obci, nýbrž, aby se mohla udílet rada o předmětech

takového druhu, je nutno také zvidat, co v té věci vynalezly ostatní obce.

35 Co se týče války a míru, je třeba znát válečnou moc obce, jak je právě silná a jak daleko | se může vystupňovat, bude-li potřebl, a jakého druhu jest jak moc, jež je okamžitě po ruce, a s jakým výsledkem. Je však nutno znát to nejen o vlastní obci, nýbrž i o obcích sousedních nebo i vůbec o těch, s nimiž válečné zápletky jsou podle obecného mínění pravděpodobné, abychom s mocnějšími žili v míru, | aby však na naší vůli záviselo, chceme-li válčit se slabšími. Mimoto je nutno ještě znát, zda válečná moc jest stejnorodá, či nestejnorodá; neboť i v tomto ohledu je možno mít vrch nebo podléhat. Kromě toho je však nutno zkoumat nejenom války vlastní země, nýbrž i války jiných, | jaké jsou jejich následky. Neboť ze stejných příčin 5 vznikají přirozeně stejné následky.

Co se týče obrany země, nesmí nám býti neznámo, jak se brání, nýbrž musíme znát jak množství, tak i druh obrany a polohu obraných míst – a to je nemožné bez znalosti země –, aby | obraná moc byla rozmnožena, je-li příliš slabá, a aby byla odstraněna, je-li snad někde zbytečná, a aby se tím více střezila 10 místa potřebná.

Vzhledem k výživě jest třeba vědět, jak veliká jest spořeba obce a které životní potřeby sama plodí a vyrábí, které musí dovážet a kterých obcí potřebuje pro vývoz a kterých pro dovoz, | aby se s nimi mohly uzavřít smlouvy politické a obchodní. Neboť je nutno na dvě strany občany stále udržovat ve shodě, s mocnějšími a s těmi, kteří jsou ku prospěchu 15 ve vztazích, jež byly právě uvedeny.

Je-li však pro bezpečnost nutno, aby řečník všechno to dovedl posoudit, je také neméně důležité, aby měl důkladné znalosti o zákonodárství; neboť v | zákonech jest udržující činitel obce. A tak musí znát, kolik je druhů ústav, která ústava 20 každé obci prospívá a kterými činiteli tomu zřízení vlastními

nebo mu protivnými přirozeně zaniká. Zánikem způsobeným vlastními činitelemi mluvíme zkušenost, že s výjimkou nejlepšího zřízení všechna ostatní | zanikají jednak zanedbáním, jednak přílišným přepínáním vlastní zásady. Tak např. demokracie tím, že opouští svou zásadu, nejenom se stává slabší, tak že se nakonec mění v oligarchii, nýbrž i tím, že ji příliš přepíná; je to tak, jako zahnutý a plošký nos, odchyluje-li se od své podoby jenom málo, nejen přechází v střední tvar, nýbrž také nadměrným zahnutím nebo zploštěním nabývá nakonec takového tvaru, | že nám nepřipadá vůbec jako nos.

Co se týče zákonodárství, je však prospěšno nejen zkoumáním minulosti vlastní obce poznat, které zřízení prospívá, nýbrž i nabytí vědění o zřízení jiných obcí, jaké pro jaké lidi se hodí. A tak je zřejmo, že pro zákonodárství jsou užitečné cestopisy, | neboť z nich je možno čerpat zprávy o zákonech národů; tam však, kde jde o porady v obecních záležitostech, je užitečné dějepisné zkoumání spisovatelů o událostech a činech. Všechno to je však úkolem politiky, nikoli rétoriky.

Tolik tedy v hlavních věcech o tom, co si musí osvojit řečník, | jenž chce radit. O tom však, odkud má brát prostředky, aby radil nebo zrazoval jak v těchto věcech, tak ve všech ostatních, promluvíme dále.

5. Blaženost jako cíl porady

Jako téměř každý jedinec zvlášť, tak všichni lidé společně mají určitý cíl, k němuž směřují v tom, co si volí nebo čeho se varují. | Tím cílem, abychom se vyjádřili stručně, jest blaženost a její části.*

A tak pro příklad v prostém vyjádření uvedme, co jest blaženost a které jsou její části. Neboť k ní a k tomu, co k ní vede | nebo ji překáží, vztahují se všechny řeči, jež něco radí nebo od něčeho zrazují. Totiž, je třeba činit to, co nám k ní

nebo k některé její části přispívá anebo ji činí větší místo menší, ale nemá se činit, co ji hubí nebo ji překáží, anebo docela působí opak.

Řekněme tedy, že blaženost jest zdar v jedné věci spojení s dobrotou, s ctností,* nebo dokonalé ukojení | životních potřeb,* životní pohoda nebo radostný život stálého trvání, nebo dobrotav, neboť každý člověk skoro souhlasně uznává za blaženost jednu takovou věc nebo více jich.

Je-li tedy blaženost něčím takovým, jsou nutně jejími částmi | dobrý rod, hojnost přátel, a to dobrých přátel, bohatství, zdar li dobrotě tělesné, např. zdraví, krása, síla, velikost, obratnost neboť tak člověk je plně uspokojen, | dostává-li se mu dober osobních a zevnějších, ježto jiných mimo ně není. Osobní dobrotavý rod, přátelé, majetek a vážnost. Mimoto podle našeho domnění náleží k nim moc a příznivá shoda okolností, neboť v tom asi jest nejbezpečnější trvání života.

I prozkoumejme | podobně ještě každou část zvlášť, co jest. Tedy dobrým rodem, urozeností, pro národy a pro obec jest, že jejich příslušníci jsou praobyvateli země nebo starousedlíky, šli mnozí, kdo vynikli slavnými činy. U jednotlivců jest dobrým rodem zděděná vloha jednak ze strany mužů, jednak | ze strany žen, a náleží k němu manželský původ ze strany obou rodičů a podobně jako u obce, že první předkové významenai se buď ctností nebo vynikli bohatstvím nebo něčím jiným, co je přednětem úcty, a že z rodu vzešlo mnoho slavných osob, mužů i žen, mladých i starých.

Zdar v dětech* a početnost dětí není nic nejasného. Společenská bytost | má zdar v dětech, je-li její mladé potomstvo početné a zdatné, zdatné co do předností tělesných, velikosti,

krásky, síly a obratnosti k tělesným cvikům, kdežto duševními přednostmi jsou sebekázeň a staročnost. Jednotlivce má zdárné děti | a jejich početnost, má-li mnoho takových vlastních dětí, a to jak dívek, tak hochů. Tělesnou předností dívek jest krása a vysoká postava,* jejich duševní předností jest sebekázeň, umětenost* a pracovitost, ale bez nízkého smýšlení.* Jak v životě soukromém, tak i veřejném budíž však dbáno toho, aby se každá z těch vlastností vyskytovala ve stejné míře u mužů i u žen. Neboť všude tam, kde je špatně postaráno o ženy,* jako u Lakedaimoňanů, postrádá se téměř polovina bláženosti.

Slozkami bohatství jest množství peněz, půdy, vlastnictví statků, dále vlastnictví loďstva, stád a otroků ve významném množství, velikosti a kráse; a to všechno musí býti bezpečné, | slušné a užitečné. Užitečné jest především, co přináší prospěch, slušné však, co se vztahuje k požitku. Tím, co přináší prospěch, nazývám zdroje příjmů, požitkem však, z čeho mimo užívání nevyplývá žádná nějaká výhoda hodná zmínky. Pojem bezpečnosti | se určuje tím, že to, co je naše, vlastním na jednom místě tak, že užívání toho závisí na naší vůli, zrovna jako se pojem toho, co je vlastní a co není, určuje podle toho, zda závisí na naší vůli, abychom se toho vzdali. Vzdáním rozumím darování nebo prodej. Vůbec však pojem bohatství záleží spíše v užívání než v pouhém vlastnictví, neboť teprve účinnost a užívání všech takových statků jest bohatstvím.

25 Dobré jméno záleží v tom, že nás všichni pokládají za lidi řádné, anebo že máme něco takového, k čemu směřují všichni, ať většina lidí, nebo lidé dobří nebo rozumní.

Čest, vážnost, jest známkou dobrého jména pro zásluhy. Proto se čest právem a především prokazuje lidem, kteří se skutečně o něco zasloužili: přesto však bývá vážen i člověk, | jenž jest s to, aby vykonal něco záslužného. Záslužný čin se týká buď záchrany bytí a toho, co je podmiňuje, nebo bohatství anebo některého jiného dobra, jehož nabytí buď vůbec nebo na tom a tom místě nebo v té oné době jest nesnadné; vždyť mnoho

lidí nabývá cti pro zdánlivě malé věci, ale způsobilý ji místo a vhodný čas. O vážnosti svědčí oběti, pamětní nápisy | ve veřejných místech, čestné dary, zasvěcená místa, právo sedět na předním místě, náhrobky, sochy, stravování na obecní útraty, dary, jež se v jednotlivých krajích pokládají za cenné. Neboť dar znamená věnování majetku a zároveň jest známkou vážnosti, proto po něm touží jak lidé chviliví jmění, tak ctitelství; | oběma totiž přimáší to, čeho si přejí, neboť jest jak majetkem, který je cílem lidí chvilivých jmění, tak s sebou nese čest, jež je cílem ctitelství.

Zdraví jest tělesnou dobrotou, a to tak, že lidé, ač upotřebují svého těla, jsou prosti nemoci. Neboť mnoho lidí jest zdravo jenom tak, | jak se vypravuje o Hérodikovi;* pro takové zdraví je nikdo nebude pokládat za šťastné, poněvadž se musí zdržovat buď všech lidských požitků, nebo aspoň většiny.

Krása jest pro každý věk jiná. Krása u jinocha záleží v tom, že má tělo způsobilé k námahám, a to jak k těm, jež vyžadují hbitosti,* tak k těm, k nimž je třeba síly, a hledíme-li k požitku, že se nám názorem líbí. | Proto jinoši pěstující pěti boj* bývají nejkrásnější, poněvadž jsou schopni hbitosti a zároveň síly. Krása mužného věku záleží v tom, že jeho tělo je zdánlivě k válečným útrapám, že se v něm zjevuje půvab a spolu buď strach. Krása u starce konečně jest v tom, že jeho tělo je ještě s dostatek schopno nutných námah a je prosto bolestí, poněvadž nemá v sobě nic, co je zdrojem útrap stáří.

Síla jest mohoucnost uvést v pohyb něco jiného podle své vůle; to se děje buď tahem nebo strkem nebo zdvihem nebo tlakem anebo stiskem, takže silný člověk je silný buď ve všech těchto projevech síly, anebo v některém z nich.

Předností velikosti jest, že někdo převyšuje většími lidmi délkou, šířkou a výškou, ale jenom v té míře, | že se takovým převyšováním pohyby nekční zdlouhavějšími.

Obratnost těla k cvikům záleží ve velikosti, síle a hbitos-

ti dohromady; vždyť i hbitý člověk jest silný. Neboť ten, kdo může jistým způsobem noby vymrštit a hbitě a daleko běžet, jest doby m běžcem, kdo může stisknout a pevně držet, jest doby m zápasníkem | v křížku, kdo úderem muže odstřít, je obratný v zápase pěstím, a konečně kdo je schopen obou těchto výkonů, jest doby m pankratisou,* a kdo všech, borcem v pěti boji.

Šťastné stáří záleží v tom, že se starěcký věk dostavuje pomalu a že je nezkalen bolestmi; neboť šťastné stáří nemá ani ten, kdo rychle stárne, ani ten, kdo sice stárne pozdě, ale je stížen bolestmi. Je to jednak tělesná přednost, jednak šťastný úděl, neboť nejsme-li zdraví | a silní, nemůžeme být ušetřeni utrpení a bolesti, i když přitom dosáhneme vysokého věku, a za druhé bez šťastného údělu bychom jich nemohli vůbec být trvale ušetřeni. Jest ovšem mimo sílu a zdraví ještě jiná vlnha k dlouhému věku, neboť jest mnoho lidí, kteří se dožijí vysokého věku i bez uvedených dobrot. Ale podrobnější vysvětlení toho nemá pro náš nynější účel významu.*

35 Co znamená hojnost přátel a dobrých přátel, vyplývá jasně z pojmu, jimž se přítel vymezuje jako člověk, který v tom, o čem se domnívá, že je dobré pro druhého, ochotně a v jeho zájmu projevuje svou činnost. Kdo tedy má mnoho lidí takto smyšlejících, má hojnost přátel, a kdo ještě přitom má za přátele muže ctnostné, těší se z přátelství dobrých.

1362^a Štěstí konečně záleží v tom, že dosahujeme a dostává se nám dober, jejichž původem jest shoda okolností, | a to buď všech nebo z největší části anebo nejdůležitějších. Shoda okolností bývá sice původem některých dober, jež působí také dovedností a umění, ale i mnohých, jejichž jsou mimo jejich dosah, např. dobera, jež poskytuje příroda, jejichž však může být dosaženo i proti přírodě. Tak např. zdraví může být výsledkem umění, | krása a velikost jest však údělem jenom přírody. Výběh pak údělem shody okolností, náhody, jsou taková dobera, pro něž vzniká závist. Šťastná shoda okolností bývá původem též dober, jejichž se lidem dostává proti všemu očekávání, např. když všichni

bratři jsou oškliví s výjimkou jednoho, jenž je krásný, anebo když všichni ostatní lidé poklad nevidějí, ale ten a ten jej našel, anebo když střela zasáhla člověka, | jenž stál vedle něko ho, koho nezasáhla, anebo když někdo nešel jenom jednou a tou cestou, ac jindy tudy vždycky chodíval, kdežto lidé, kteří tudy šli jenom jednou, právě tehdy zahynuli. Všechno to totiž, jak se zdá, jsou případy shody okolností.

Co se týče ctností, budiž určena blíže na místě, kde pojedná váme o chvalořeči, poněvadž tam vlastně patří.

6. Dobro a užitečno jako prostředek k cíli – k blaženosti

15 Je tedy zřejmo, k čemu jako k cíli má směřovat, kdo radí k něčemu, co teprve bude nebo již tu jest, a ten, kdo od toho zrazuje; neboť je to opakem prvního. Ježto však tomu, kdo udílí radu, jest cílem prospěch, a ježto se dále nikdo neradí o účelu a cíli, nbyž o prostředcích, jež k němu vedou a jež nejsou ničím jiným než tím, co z hlediska praktického jednání jest užitečné, | a ježto konečně užitečné jest dobré, musíme asi zcela obecně podat výklad* o základních složkách dobera a užitečna.

20 Rekněme tedy, že dobro jest, co je samo pro sebe žádoucí, a to, pro co volíme jiné; dále to, k čemu všechno směřuje, anebo aspoň všechno, co má pocit nebo rozum, nebo k čemu by mu | udal rozum. Mimoto všechno, co také všechno, co by každé jednotlivé věci a ukládá každému jednotlivci, jest pro jednotlivé dobrem. Rovněž to, skrže co jsme v dobrém stavu a máme se dobře a jsme spokojeni; též to, co je soběstačné, úplně ukouje; dále, co takové věci a stavu je schopno působit nebo je chránit a čeho takové věci jsou následkem, a konečně, co opak takových stavů zabráňuje a hubí.

Následkem jest něco | dvojm způsobem; buď je s něčím zároveň, nebo je později, např. vědění jest pozdějším násled-

kem učení, život je spojen zároveň se zdravím. Působící příčinou jest dále něco trojím způsobem, buď tak, jako zdraví působí zdravý stav, nebo jako pokrmu její zjednávatí, anebo jako tělesné cviky zpravidla zdravý stav působí.

35 Je-li to však tak, musí býti | něčím dobrým nejenom nabytí dober, nýbrž také stav prostý nějakého zla; neboť nemít zlo jest současným následkem onoho, mít dobro jest pozdějším následkem tohoto.

1362e Zrovna tak musí být dobrem dosažení většího dobra místo menšího a zakoušení menšího zla místo většího; | neboť to, čím větší přesahuje menší, stává se u jednoho i ziskem, u druhého ztrátou.

5 Také ctnosti, dobrosti, jsou nutně dobrem. Neboť se zřením k nim jsou v dobrem stavu a mají se dobře, kdo je mají, a jsou činitelem působícím dobro a v tom směru řídí jednání. | O každé jednotlivé ctnosti však, co jest a jakého druhu, bude třeba promluvit zvlášť.

Rovněž slast jest dobrem. * Vždyť všechny živé bytosti k ní od přirozenosti směřují. Proto i to, co je libé, i to, co jest krásné, je nutně dobré; neboť ono první působí slast a z toho, co jest krásné, jest jeden druh libý, jiný jest žádoucí sám o sobě.*

10 Abychom však přece uvedli jednotlivosti, jest nutně dobrem předně blaženost, neboť jest něčím, co je samo o sobě žádoucí a jest soběstačné, uspokojuje, a pro ni volíme mnoho věcí. Za druhé spravedlnost, statečnost, uměřenost, velkomyšlnost, velkorysost a ostatní stavy toho druhu; neboť jsou to duševní dobrosti, ctnosti. Za třetí zdraví, krása apod., | neboť to jsou dobrosti těla a působí mnoho dober, jako např. zdraví působí slast a život, proto se také pokládá za něco nejlepšího, poněvadž je účinnou příčinou dvou věcí, tj. slasti a života. Za čtvrté bohatství*, neboť jest dobrosti majetku a je činitelem působícím mnoho dober. Za páté přátelství; neboť přítel je něčím žádoucím o sobě | a pak jest původcem mnoha dobrých věcí. Dále čest a dobré jméno; neboť jsou nejen

o sobě příjemné, nýbrž také působí mnoho dober a zpravidla byvá s nimi spojeno vlastnictví těch věcí, pro něž jsme ctěni a váženi. Mimoto schopnost mluvit a jednat, neboť to všechno může způsobit dobro. Konečně dobrá přirozenost, paměť, učenlivost, důvěřiv atd., | neboť všechny tyto dobrosti mají sílu působit dobro. Podobně také všechny vědy a umění a život, neboť jest o sobě něčím žádoucím, i kdyby z něho nevyplynulo žádné jiné dobro. Mimoto právo, poněvadž jest druhem prospěšnosti pro pospolitý život.

To tedy asi jsou souhlasně uznávaná dobra. O těch, | při nichž se mínění rozcházejí, rozhodují závěry tohoto druhu: 30

Čeho opak jest zlo, jest dobro. A tak i čeho opak našim nepřá-
telům prospívá. Když např. nepřítelům velmi prospívá zbabě-
lost občanů, je zřejmo, že statečnost je občanům velmi prospěš-
ná. A vůbec je nám | prospěšný opak všeho, čeho si nepřítelé
přejí nebo z čeho se radují. Proto je správně řečeno: * 35

O jak Priamos ... by zajásal...

Přesto však to nebyvá vždycky, nýbrž jenom zpravidla, neboť někdy docela dobře tatáž věc může být prospěšná přáteli i nepříteli. Proto se říkává: | „Neštěstí sblížíuje lidi“, totiž v případech, kdykoli oběma stranám totéž je škodlivé. 1363^a

Dále: Čeho není nadbytek, jest dobro; ale co je větší, než má být, jest zlo. A tak i pro co se vynaložilo mnoho námahy a nákladů. Neboť něco takového se jeví již jako dobro a pokládá se za účel a cíl, | a to za účel mnoha prostředků. Účel a cíl jest však dobrem. Takové usuzování je obsaženo v slovech: * „Či by snad Priamu kráži nechali k chloubě“ a „Hanba to jest, tak dlouho tu být...“ a v pořekadle: „Rozbití džbán přede dveřmi.“⁴⁸

A dále: To, k čemu většína směřuje, a o čem se zdá, že je usilovně vyhledáváno. Neboť podle našeho určení nahře to, k čemu většína směřuje, jest dobrem, většína lidí však platí za všechny. To, co je předmětem chvály. Neboť žádny člověk nechvá- 10

- 15 Ií, co není dobré. A co chválí docela nepřítelē a lidē špatni. Neboť to jest pak již tak dobré jako všeobecny souhlas, když jsou v tom zajedno docela ti, kdo byli zkráceni; neboť to budou uznávat jenom proto, že je to zřejmé, zrovna jako jsou špatní lidē, o nichž se hanlivě vyjadřují i jejich přátelē, a dobří jsou ti, jež i jejich nepřítelē chválí. Proto | Korintānē měli za to, že je Simónidēs haní,* když ve své básni řekl:

Však Korintānīm Troja vřikv nečiní.

- Mimoto: Čemu dal přednost někdo z rozumných nebo dobrých mužů anebo žen, jako Athēna Odysseovi, Thésēus Helenē,* bohyně Alexandrovi a Homéros Achilleovi.

- 20 Vůbec všechno, | co je předmětem svobodného rozhodování. Neboť lidē se o svém jednání rozhodují nejen pro věci, o nichž byla řeč, nýbrž i pro to, co je pro nepřítelē zlé a pro přítelē dobré a možné. To je však dvojího druhu; buď je to něco, co se může státi, anebo co se stává snadno. Snadné je všechno, co se děje buď bez bolesti a obtíže, nebo v krátké době; neboť obtížně se určuje buď podle námahy nebo délky času, jež je třeba na věc vynaložit.*

- 25 Je-li něco tak, jak si toho lidē přejí. To však, čeho si přejí, není buď žádné zlo nebo je aspoň menší, než je dobro. To nastane, jestliže zlé, jež bývá následkem žádané věci, zůstane skryto nebo bude malé.

Zvláštní a to, co nikdo nemá, a též to, čeho máme v hojně míře; neboť tím se stupňuje vážnost.

- 30 Co se pro nás hodí. A to je všechno, co nám náleží jak z hlediska původu, tak naší moci.

To, o čem se lidē domnívají, že se jim nedostává, | i kdyby toho bylo málo; neboť pro to se neméně rozhodují, aby si to opatřili. Všechno, co se dá snadno provést; neboť jako snadné náleží k možnému. Snadno proveditelné jest však to, co vykonali všichni nebo většina nebo podobní anebo slabší.

Pro co se přátelům budeme líbit a pro co se nepřítelům nedeme líbit.

Všechno, co ti, jež obdivujeme, | rozhodují se konat.

To, k čemu máme nadání a zběhlost; neboť máme za to, že to snadněji budeme moci provést.

To, co nepodniká žádný špatný člověk, neboť tím to získává na chvále.

To, čeho si člověk právě žádá; neboť to se nám zdá nejen líbým, nýbrž i lepším.

A konečně přede vším | všechno, co u každého jednotlivce odpovídá jeho zvláštnímu sklonu, tak např. u vítěznilců, když jest očekávat vítězství, u cizizadostivců, když čest, u penězomilců, když peníze, a tak i u ostatních.

To jsou tedy hlediska, odkud je třeba brát řečnické důkazy pro to, co jest dobré a co prospěšné.

7. Poznávání toho, co je lepší a užitečnější

Ponevadž však často obě strany souhlasí sice v tom, že něco jest užitečné, ale jejich mínění se rozchází, když se má určit stupeň „více“, je třeba postupně promluvit o tom, co jest více dobré a co jest více užitečné.

Řekněme tedy: Převyšující jest zrovna tolik a ještě něco k tomu, převyšované však to, co jest v onom obsaženo. A pojmy „větší“ a „více“ vyjadřují vždýcky vztah k tomu, co jest menší, | kdežto pojmy „veliký“ a „malý“, „mnoho“ a „málo“ vztahují se na velikost větší věci, i nazýváme převyšující velikým a to, co ho nedosahuje, malým, a zrovna tak je tomu s pojmy „mnoho“ a „málo“.

Uvedli jsme, že dobrým nazýváme, co je žádoucí samo pro sebe a ne pro něco jiného, a k čemu všechno směřuje a co by volily všechny bytosti, jestliže by nabýly rozumu a rozumnosti, | a co jest schopno něco takového zjednat a udržet, anebo to,